

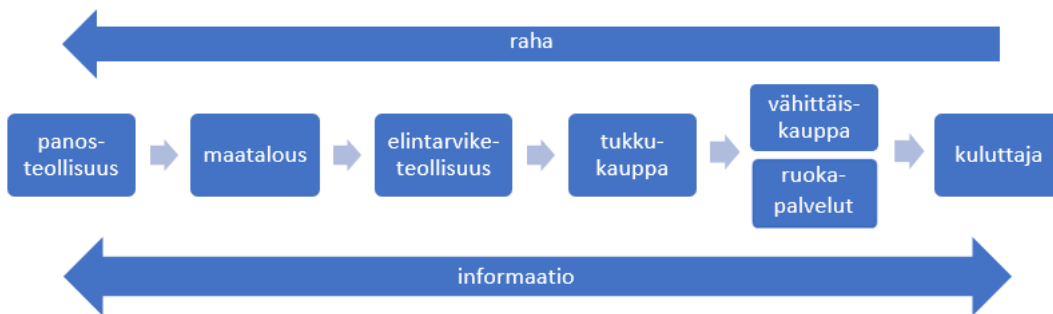

SUOSITUS ELINTARVIKEKETJUN SOPIMUSKÄYTÄNTÖJEN TARKENTAMISEKSI

Tausta

Maataloustuotteiden ja elintarvikkeiden tuotantokustannukset ovat nousseet poikkeuksellisen nopeasti. Tuottajahinnat eivät kuitenkaan ole nousseet kustannuksia vastaavasti. Tämä on aiheuttanut kannattavuusongelmia etenkin alkutuotannossa. Tilanteen on nähty uhkaavan elintarvikeketjun keskeisiä toimintaedellytyksiä. Toimiva ruokahuolto on toimivan yhteiskunnan perusedellytys. Sen turvaaminen on koko elintarvikeketjun yhteinen asia. Tämä vaatii välittömiä ja konkreettisia korjaavia toimenpiteitä kaikilta ketjun toimijoilta.

Elintarvikeketjun muodostavat maataloudelle tuotantopanoksia tuottava teollisuus, maatalous, elintarviketeollisuus, tukkukauppa, vähittäiskauppa, ruokapalvelut, kuten erilaiset kahvilat ja ravintolat sekä koulujen ja muiden julkisten laitosten ruokalaitokset, sekä kuluttajat. Elintarvikeketju on perinteinen tarjontaketju, jossa tuotteiden jakelu on järjestetty peräkkäisiksi tilaus-toimitussuhteiksi. Ketjussa yhden toimijan tuotos on seuraavan panos. Toimijoiden välillä liikkuu tuotteiden lisäksi myös muun muassa rahaa ja informaatiota.

Elintarvikeketjun rakenne sekä raha- ja informaatiovirrat

Kustannusten raju nousu ei koske ainoastaan alkutuotantoa. Myös teollisuus on kohdannut poikkeuksellisen suuria kustannusnousuja. Esimerkiksi pakkausmateriaalien hinnat ovat olleet reippaassa nousussa. Myös pakkausten saatavuuden kanssa on ilmennyt merkittäviä ongelmia. Lisäksi energian hinnan nousu kurittaa koko ketjua. Kulutuksen suuntautuminen yhä enemmän jalosteisiin ja valmisruokiin muuttaa teollisuuden kustannusrakennetta, kun tuotantopanoksia ja työvaiheita tulee lisää. Samalla markkinoille syntyy kuitenkin lisäarvoa, jonka pitäisi tuoda ketjuun enemmän rahaa.

Tilanne elintarvikeketjussa on tällä hetkellä monin tavoin poikkeuksellinen. Se oli sitä jo ennen Ukrainan sotaa, jonka myötä tilanne on muuttunut entistä vaikeammaksi. Käynnissä oleva sota lisää ketjun paineita entisestään. Sodasta aiheutuu huomattavaa epävarmuutta elintarvikemarkkinoille ja nousupaineita ruuan hintoihin. Länsimaissa suurimmat riskit liittyvät energian, ja sitä kautta myös lannoitteiden, hintoihin. Kehitysmaissa ruuan hinnan nousu on todellinen ongelma.

Elintarvikemarkkinavaltuutetun toimivalta antaa suosituksia

Elintarvikemarkkinavaltuutettu edistää elintarvikemarkkinoiden toimivuutta antamalla neuvontaa ja ohjeistuksia sekä valvomalla hyvien kauppatapojen toteutumista elintarvikeketjussa. Valtuutettu antaa

suosituksia, lausuntoja ja ehdotuksia sekä tiedottaa ja neuvoo elintarvikeketjun toimijoita hyvistä liiketavoista. Mahdollisissa ristiriitatilanteissa valtuutettu pyrkii selvittämään osapuolten välisiä erimielisyyksiä sekä edistämään asioiden sovinnollista ratkaisua.

Elintarvikemarkkinavaltuutetun on ennen suosituksen antamista pyydettävä lausuntoa elintarvikeketjun itsesääntelyelimestä. Elintarvikeketjun itsesääntelyelimenä toimii Keskuskauppakamarin yhteydessä toimiva elintarvikeketjun kauppatapalautakunta. Lausuntopyyntöillä pyritään välttämään mahdolliset päällekkäisyydet ja ristiriidat lautakunnan sekä valtuutetun toiminnan välillä.

Tämän suosituksen avulla valtuutettu pyrkii parantamaan elintarvikeketjun toimivuutta sekä edistämään kustannuskriisin ratkaisemista ja ehkäisemään vastaavien kriisien toistumista tulevaisuudessa.

Elintarvikemarkkinavaltuutettu kutsui Elintarviketeollisuusliitto ry:n, Maa- ja metsätaloustuottajain Keskusliitto MTK ry:n, Päivittäistavarakauppa ry:n ja Svenska lantbruksproducenternas centralförbund SLC r.f.:n keskustelemaan syksyllä 2021 alkutuotannon kannattavuuskriisin ratkaisuvaihtoehdoista. Keskustelujen perusteella todettiin, että ruokaketjun sopimussuhteita on selvitettävä tarkemmin. Selvitystä tekemään kutsuttiin maatalous- ja metsätieteiden tohtori Kyösti Arovuori REINU econ Oy:stä. Arovuoren [Elintarvikeketjun sopimusrakenteet](#) -selvitys julkistettiin Helsingin yliopistolla 3.3.2022.

Kustannuskriisin ratkaiseminen edellyttää elintarvikeketjun kaikkien osien panosta. Jokaisen toimijan on sitouduttava sekä lyhyellä että pitkällä aikavälillä toimiin, joilla turvataan ketjun tulevaisuus.

Tässä elintarvikemarkkinavaltuutetun suosituksessa esitetään toimenpiteitä ketjun kaikille osille. Esitettävät toimet perustuvat osittain Elintarvikeketjun sopimusrakenteet -selvityksen toimenpidesuosituksiin. Elintarvikeketjussa on jo työskennelty akuutin kustannuskriisin ratkaisemiseksi. Ketjun oma-aloitteisesti tekemät toimenpiteet on otettu huomioon tätä suositusta tehtäessä. Osa esitettävistä keinoista on jo toteutettu tai ainakin niiden toteuttaminen on aloitettu. Niiden esittäminen suosituksessa on perusteltua, koska suositusta voidaan soveltaa myös tulevaisuudessa. Lisäksi suositukseen on koottu työkaluja, joiden avulla voidaan ennaltaehkäistä uusia kriisejä.

Suositus

Vallitsevassa tilanteessa on ensisijaisesti ratkaistava, mitä kunkin tahon on tehtävä, että elintarvikeketjun akuuttia kustannuskriisiä voidaan helpottaa. Lisäksi on pohdittava, miten ketjun sopimuskäytäntöjä pitäisi muuttaa, jotta vastaavat tilanteet pystytään tulevaisuudessa estämään ennalta.

Akuutin kustannuskriisin ratkaiseminen

Arovuori toteaa selvityksessään, että nykyisten sopimusten mahdollistamia keinoja tulee käyttää tehokkaammin. Esimerkiksi elintarvikemarkkinoiden tarjonnan äkillisiin muutoksiin liittyvät hinnantarkastukset on vietävä ketjun läpi nopeammin.

Elintarvikeketjun toimijoiden on akuutin kriisin aikana oltava valmiita muuttamaan toimintatapojaan tarpeen mukaan. Vallitsevan tilanteen vakavuudesta johtuen neuvotteluihin on syytä hakea joustavia lähestymistapoja ja neuvotella aiemmin totutusta poiketen. Sopimuskäytäntöjen sisältämiä joustoja on hyödynnettävä tosiasiallisesti. Hinnantarkistusneuvottelujen on akuutissa tilanteessa oltava aitoja riippumatta esimerkiksi siitä, miten ne ajoittuvat suhteessa mahdollisiin hinta- tai valikoimajaksoihin.

Neuvottelut eivät myöskään saa olla riippuvaisia muiden toimijoiden aikatauluista ja toimista. Hintaneuvottelujen avoimuutta ja läpinäkyvyyttä lisäämällä voidaan vahvistaa neuvottelujen yleistä hyväksyttävyyttä. On kuitenkin tärkeä pitää mielessä myös kilpailulainsäädännöstä mahdollisesti tulevat rajoitukset.

Myös julkisen sektorin toimijoiden on otettava huomioon kustannuskriisi ja joustettava tarpeen mukaan. Niidenkin on neuvoteltava sopimusmuutoksista yhdessä tavarantoimittajan kanssa ja pyrittävä löytämään ratkaisuja, joista on mahdollisimman vähän haittaa molemmille osapuolille. Hankintalainsäädäntö on niin ikään tärkeä ottaa huomioon.

Neuvotteluja käytäessä markkinoilta on tärkeää tunnistaa ne tuoteryhmät, joissa muutokset ovat kokonaisuuden kannalta erityisen merkittäviä. Akuutteja toimenpiteitä on kohdistettava etenkin niihin. Neuvotteluissa on muistettava, että mitä suurempia ruuan hintamuutokset ovat, sitä enemmän ne vaikuttavat kuluttajien ostokäyttäytymiseen.

Neuvotteluosapuolten on ymmärrettävä, että kumpikaan osapuoli ei saa sanella lopputulosta. Kukaan ei voi saada kaikkea vaatimaansa, vaan jokaisen osapuolen on oltava valmis kompromisseihin. Neuvottelujen tavoitteena on löytää kaikkien osapuolten kannalta tyydyttävä ratkaisu. Neuvotteluissa on tunnistettava keskeiset ongelmakohdat ja keskityttävä niihin. Kaikki neuvotteluissa esitettävät näkemykset pitää pystyä perustelemaan. On myös hyvä pitää mielessä, että neuvotteluja on käytävä myös silloin, kun tuotantokustannukset laskevat sopimuskauden aikana.

Ketjun eri toimijoilta tarvitaan muun muassa seuraavia toimenpiteitä:

- Ostajien on oltava aktiivisesti yhteydessä tavarantoimittajiinsa. Osapuolet sopivat yhdessä, minkä tuoteryhmien tai yksittäisten tuotteiden osalta tarve avata neuvotteluja on voimakkain.
- Ostajien on neuvoteltava tavarantoimittajiensa kanssa ainakin sovittujen tuoteryhmien ja yksittäisten tuotteiden toimitussopimusten ehtoihin tehtävistä, kriisiä helpottavista muutoksista.
- Ostajien on arvioitava, onko heillä mahdollisuuksia maksaa tavarantoimittajilleen korkeampaa hintaa nykyisellä kuluttajahintatasolla. Lisäksi kaupan on selvitettävä, kuinka paljon eri tuotteiden kuluttajahintoja on mahdollista korottaa ilman että kulutus pienentyy merkittävästi.
- Teollisuuden on oltava aktiivisesti yhteydessä kauppaan ja muihin mahdollisiin asiakkaisiinsa sekä tavarantoimittajiinsa neuvottelujen avaamiseksi.
- Teollisuuden on varmistettava, että tuottajat saavat reilun osuuden teollisuuden myyntihintojen korotuksista.
- Tuottajien on oltava aktiivisesti yhteydessä heiltä tuotteita ostaviin asiakkaisiin ja esitettävä perusteltuja näkemyksiä siitä, minkä tuotteiden tai tuoteryhmien osalta tarve avata neuvotteluja on voimakkain.
- Kaikkien osapuolten on käytävä neuvotteluja ratkaisuhakuisesti ja oltava valmiita kompromisseihin.
- Neuvottelut eivät saa olla näennäisiä eivätkä keinotekoisia. Neuvotteluissa esitettyjen vaatimusten on oltava perusteltuja ja niillä on oltava selkeä liityntä käsillä olevaan asiaan.

Sopimusrakenteiden kehittäminen

Arovooren selvityksen mukaan elintarvikeketjun sopimusrakenteita on kehitetty ja alkutuotannon sopimusohjausta on vahvistettu viime vuosina. Tämä on helpottanut elintarvikkeiden

kuluttajakysynnässä tapahtuneiden muutosten välittymistä ketjussa. Rakenteita on kuitenkin edelleen syytä kehittää niin, että elintarvikeketju toimii jatkossa paremmin.

Hintojen tarkistamista määrittävät ehdot elintarvikeketjun sopimuksissa vaihtelevat merkittävästi. Niissä ei välttämättä ole määritely selkeästi, missä tilanteessa hintoja voidaan tarkistaa ja miten. Osassa sopimuksista hintojen tarkistaminen on osoittautunut nykyisen kriisin tarpeisiin nähden käytännössä lähes mahdottomaksi. Tämä on ollut yleistä etenkin julkisen sektorin sopimuksissa.

Elintarvikeketjun pitkäkestoisten, kiinteähintaisten toimitussopimusten kohdalla on syytä harkita, määritelläänkö sopimuksessa selkeät ehdot, joiden mukaan hintoja voidaan tarkistaa. Siten hintoja olisi mahdollista tarkistaa nykyistä nopeammin. Hinnantarkistulausekkeessa voidaan määritellä esimerkiksi minkä ehtojen täytyessä hinnat muuttuvat ja kuinka paljon. Hintojen tarkistukset voivat perustua esimerkiksi erilaisiin kustannusindekseihin. Elintarvikemarkkinavaltuutettu antaa erillisen ehdotuksen yleisen kustannusindeksin kehittämisestä.

Julkisen sektorin käytössä olevat sopimukset ovat pääsääntöisesti jäykkiä. Julkisen sektorin toimijoiden tulee käyttää nykyistä joustavampia sopimusehtoja. Myös julkisten hankintojen yleisiä sopimusehtoja (JYSE-ehdot) kaikkien sopimusten vakiosopimusehtoina on hyödynnettävä harkiten.

Eryyisesti julkisille hankinnoille tyypilliset pitkät sopimuskaudet ja joustamattomat sopimusehdot vaikeuttavat nykyisen kaltaisessa tilanteessa tehtäviä elintarvikehankintoja. Tilanteissa, joissa elintarvikkeiden tuotantokustannukset ovat nousseet merkittävästi, moni julkinen hankintaorganisaatio ei ole pystynyt vastaamaan markkinoilla esiintyviin hintojen korotusvaateisiin.

Ketjun eri toimijoilta tarvitaan muun muassa seuraavia toimenpiteitä:

- On varmistettava, että sopimuksissa on hinnantarkistusehto.
- Julkisen sektorin toimijoiden sopimukseen on saatava lisää joustavuutta.

Lopuksi

Elintarvikeketjun kauppapalautakunta on valtuutetun pyynnöstä antanut lausuntonsa ennen tämän suosituksen antamista. Elintarvikemarkkinavaltuutettu toteaa, että kauppapalautakunnan aiemmin antamat suositukset heikomman osapuolen suoja¹ ja hinnantarkistusehdon käyttämisestä² tarjoavat hyödyllistä lisätietoa aiheesta.

¹ https://kauppakamari.fi/wp-content/uploads/2020/05/suositus_heikomman-sopijapuolen-suoja_13.12.2019.pdf

² https://kauppakamari.fi/wp-content/uploads/2021/12/Suositus_hinnantarkistusehdon-k%C3%A4ytt%C3%A4minen_15.12.2021_FINAL.pdf